

УДК: 378.018.43

Шевцов Андрій Гаррієвич

доктор педагогічних наук, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, професор, професор кафедри ортопедагогіки, ортопсихології та реабілітології факультету спеціальної та інклюзивної освіти

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-7307-7768

dr_shevtsov@ukr.net

Ласточкіна Олена Володимирівна

кандидат педагогічних наук, старша викладачка кафедри логопедії

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми, Україна

ORCID ID 0000-0003-3251-4746

llostochkina@gmail.com

Никоненко Наталія Валеріївна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна

ORCID ID 0000-0002-0277-9113

nataliianykonenko@gmail.com

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ В УМОВАХ ЕКСТРЕННОГО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті представлено аналіз особливостей провадження дистанційного навчання вчителями спеціальної освіти в Україні та за кордоном у сучасних умовах запровадження в освітніх закладах тимчасового карантину через вірусну пандемію. Для з'ясування об'єктивних труднощів, пов'язаних із використанням дистанційних освітніх технологій у закладах вищої освіти в освітньому процесі спеціальності 016 «Спеціальна освіта», було проведено онлайн анкетування викладачів та студентів на основі розробленого авторами інструментарію (сервіс webanketa.com), до якого було введено загальні та фахові запитання. В анкетуванні взяли участь 135 викладачів та 435 студентів. Дослідження довело неможливість ефективно формувати фахові практичні вміння та навички за дисциплінами практичного спрямування освітньої програми спеціальності 016 «Спеціальна освіта» існуючими засобами навчальних платформ і адекватно здійснювати оцінку якості й результатів навчання. Крім того, аналіз результатів дослідження дає можливість стверджувати, що більшість респондентів обох категорій відчують різні види труднощів, які пов'язані з технічними недоліками існуючих систем дистанційного навчання, сервісів та засобів відео й аудіозв'язку в мережевому Інтернет-середовищі; із недостатнім рівнем підготовки до роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями та відсутністю ефективно організованої системи надання консультативних послуг щодо користування сервісами дистанційного навчання; а також із психологічним несприйняттям учасниками освітнього процесу організації навчання лише за допомоги онлайн контактів.

За результатами дослідження було зроблено висновки про неготовність вітчизняної системи освіти до ситуативного виклику негайного запровадження дистанційного навчання на всіх рівнях. Зокрема технічні характеристики відповідних систем дистанційного навчання, Інтернет-сервісів та організаційно-методичний супровід означеної форми навчання не були достатніми для екстреного її впровадження.

Ключові слова: дистанційне навчання; онлайн освіта; підготовка вчителів спеціальної освіти; термінологічний інтерес; підготовка вчителів спеціальної освіти в США; моніторинг освітнього процесу; системи дистанційного навчання; сервіси та засоби Інтернет-комунікації.

1. ВСТУП

Технологічна революція, пов'язана з можливістю передачі даних через мережу Інтернет, відбулася вже давно. Можна було б стверджувати, що розвиток «мережі мереж» відбувається достатньо повільно порівняно зі швидкістю деяких інших процесів науково-технічного прогресу. Проте останніми роками ми фактично спостерігаємо вибуховий процес не просто прискореного розвитку інформаційного метаболізму нашої цивілізації, а кардинальні зміни нашого способу життя через розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Людство відкрило для себе, що сучасна соціальна та інфраструктурна технологізація є супер прогресивною майже на всій території нашої планети і докорінно змінила умови нашого існування.

Особливо це стало помітним в останні декілька місяців, адже правила вимушеного соціального дистанціювання, запроваджені урядами різних країн через вірусну пандемію, не залишають індивідуумам та організаціям іншого шляху облаштування своєї життєдіяльності, ніж використання Інтернету в найширших масштабах.

І звичайно, можна вважати, що більш за все до таких процесів мала би бути готовою саме система освіти, адже дистанційне навчання (ДН) завжди пробивало собі паростки мережевого навчання через різного роду навчальні Інтернет-платформи та засоби онлайн зв'язку. Поступово зростало усвідомлення економічної вигоди та рентабельності онлайн навчання, простоти його логістики з огляду на відсутність необхідності утримувати навчальні приміщення, господарчу службу тощо. Зручність та доступність ДН одразу оцінили учні та студенти, яким за певними причинами важко відвідувати навчальні аудиторії, наприклад, маломобільним особам, студентам заочної форми навчання тощо.

Особливо відчутно проявилась цифровізація навчання в галузі вищої освіти. Так, в освітньому процесі дуже швидко стали використовувати мультимедійні програмно-технічні комплекси, інтерактивні програмно-технічні системи тощо.

І хоча Закон України «Про вищу освіту» у статті 49 «Форми здобуття освіти в закладах вищої освіти» офіційно визнав дистанційну форму інституційною на рівні денної та заочної, певні суттєві недоліки організації та можливостей ДН стримували її розвиток в українських закладах вищої освіти (ЗВО). Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» із змінами 2015 р., безумовно, також був спрямований на розвиток ДН у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах, закладах післядипломної освіти. У той самий час майже нерозповсюдженим ДН залишалося також і в нашій середній школі та системі ПТО. Потреба в організації освітнього процесу різко зросла в умовах введення Урядом загальнонаціонального карантину в Україні в 2020 р.

Проте тотальний перехід на мережеві технології всіх рівнів навчання (від молодших класів до післядипломної освіти) показав, що система освіти насправді готувалася до ДН повільно і не достатньо ефективно. Існуючі програмні продукти та методики психолого-педагогічної організації навчального процесу через Інтернет недосконалі і не відповідають викликам часу.

З'ясувалося, що вони неефективно працюють у «режимах із загостренням», тобто в кризових періодах. Потрібні нові програмні та апаратні комплекси, технічні рішення і, відповідно, методики навчання.

Постановка проблеми. В українській системі фахової підготовки завжди існували спеціальності, яким складно навчати студентів за заочною формою через специфіку певних освітніх програм. Це спеціальності, пов'язані з отриманням

студентами навичок і вмінь у практичних сферах, зокрема людино орієнтованих професійних сферах, і відповідно з формуванням компетентної готовності до роботи з людьми: медичні спеціальності, фізична культура та реабілітація, педагогічні спеціальності, психологія тощо.

У програмі таких спеціальностей велика частина годин обов'язково відводиться на практичні та лабораторні заняття, практику (наприклад, у школі та лікарні). Серед педагогічних спеціальностей у цьому проблемному дискурсі треба зазначити підготовку студентів за фахом 016 «Спеціальна освіта», у яку, зокрема, входить і спеціалізація «Логопедія». Проблеми надання професійних компетенцій на таких спеціальностях загострилися під час тотального переходу на дистанційну форму навчання навесні 2020 року.

Тому досить актуальним є з'ясування специфіки надання фахової освіти за згаданою вище спеціальністю, дослідження сучасних обставин та проблем використання систем ДН через Інтернет за кордоном та в Україні, дизайну нових ідей, методичних та програмістських підходів у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження впровадження різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та програмних комплексів для здобуття освіти за ДН презентовано в закордонній (з 80-х років) та вітчизняній (з 90-х років) літературі минулого століття.

Системний огляд дослідження питань застосування ІКТ в освітній сфері України, також і для ДН, здійснено, зокрема, у колективній монографії вітчизняних науковців В. Бикова, В. Лугового, О. Спіріна та ін. [1] та В. Кухаренка, С. Березенської та ін. [2]. Аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури свідчить про наявність робіт зі створення нових і оновлення сучасних видів ІКТ, досліджень про моделі та передумови ДН, про методологічні підходи для роботи у віртуальному освітньому середовищі: В. Бикова [3]; Г. Козлакової [4]; С. Сисоевої та К. Осадчої [5]; А. Шевцова [6]. Питання застосування ІКТ та дистанційного навчання під час епідемії детально проаналізовані в праці К. Осадчої, В. Осадчого, В. Круглика [7].

Стосовно досліджень застосування нових технологій та відповідно ДН у сфері освіти дітей з обмеженнями життєдіяльності слід зазначити, що в психолого-педагогічних дослідженнях такого гатунку вивчаються питання нозологічних особливостей використання засобів ІКТ для такої категорії учнів і студентів: праці В. Лободи [8]; А. Шевцова та Л. Дітковської [9]; О. Качуровської [10] та ін.

Можна зазначити також роботи відповідного спрямування, але без реального наповнення необхідною специфікою застосування ІКТ з урахуванням сучасних знань із корекційної педагогіки та спеціальної психології: А. Гети, В. Заїки, В. Коваленко [11]; В. Кута [12].

Варто зауважити, що особливого значення закордонні дослідники надають підготовці засобами ДН вчителів спеціальної освіти. Передусім слід зазначити, що мова йде про академічну їх підготовку (J. McDonnell, J.M. Jameson, T. Riesen, S.Polychronis, M.A. Crockett, В.Е. Brown [13]; P.M. Ajuwon & C.J. Craig [14]) або підвищення кваліфікації (B.L. Ludlow, J.D. Foshay, S.A. Brannan, M.C. Duff, & K.E. Dennison [15] та ін.).

Метою статті є представлення результатів дослідження стану дистанційного навчання вчителів спеціальної освіти в Україні та за кордоном, що дає можливість упровадити новітні ефективні підходи до організації та провадження дистанційного навчання в сучасних умовах у вітчизняних закладах вищої освіти.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Світові тенденції розвитку дистанційного навчання в сучасних умовах

Незважаючи на те, що завдяки новітнім комп'ютерним технологіям ДН активно розвивається у світовій освітянській практиці, має мільйони прихильників та успішних випускників різних спеціальностей, теоретичні дебати щодо проблеми запровадження ДН у всьому світі продовжуються.

В авторському аналізі Pina A. A. вважає одним із головних недоліків організацій ДН відсутність універсальної угоди між закладами вищої освіти щодо визначення стандартів такої форми навчання: необхідного мінімуму освітньої діяльності, мінімального рівня знань, умінь та навичок, яким повинні оволодіти випускники тощо. Проте, незважаючи на те, що чимало учасників освітнього процесу та громадськості професійно не розуміють особливостей ДН, ця форма навчання продовжує показувати найшвидші показники зростання в галузі вищої освіти та має кращу організацію діяльності, ніж традиційна в університетах і коледжах [16]. Водночас J. Baggaley [17] висловлює хвилювання щодо спроб деяких авторів створити нову історію ДН, а N. Milman [18] у своєму дослідженні переконує, що ідея ДН має столітню історію, і подає на розгляд свій авторський погляд на історію, визначення, сучасний стан та результати ДН.

У закордонній літературі також жваво досліджується психологічний аспект запровадження ДН. У своєму дослідженні серед студентів ДН B. Gokbulut [19], M. CF Pontes & N. Pontes [20] з'ясували, що респондентам подобається навчатися на такій формі навчання, оскільки вони мають додаткову роботу та не можуть отримати вищу освіту на денній формі. Вони також зауважили, що університети в дистанційній формі в принципі надають освіту високого рівня й технічних проблем у студентів не виникає. Однак учені J. S. Grover та A. Troja [21] зробили висновок про те, що студенти з великою потребою в тісній соціальній комунікації після досвіду онлайн курсів більше не роблять вибір на користь дистанційного навчання.

За кордоном ДН також досить результативно використовується для навчання студентів з особливими освітніми потребами (ООП). Як стверджує J. T. E. Richardson [22], на основі проведеного дослідження, у якому взяли участь 2351 студент дистанційної форми навчання у 2002-2003 рр., за правильної організації освітнього процесу студенти з ООП в умовах ДН отримують рівень академічних досягнень, що майже не відрізняється від студентів з нормальним розвитком. У роботі A. Catavano [23] піднімається питання забезпечення якості підготовки за умови ДН.

Питанням підготовки вчителів спеціальної освіти та інклюзивного навчання в дистанційному форматі за кордоном приділялося достатньо багато уваги, чого не можна стверджувати про Україну.

У дисертаційному дослідженні M. Karal йшлося про успішне емпіричне впровадження дистанційного курсу для майбутніх учителів спеціальної освіти в Туреччині, який складається з трьох змістових модулів та практичних завдань та розрахований на чотири тижні [24].

У США нині працює 253 тис. вчителів спеціальної освіти, які працюють із 7 млн учнів із ООП, що у середньому складає 1 учитель на 17 учнів спеціальної освіти. Відповідно до даних національної статистики США [25] у 2018/19 н.р. у 1147 закладах вищої освіти США, що здійснюють підготовку вчителів спеціальної освіти та інклюзивного навчання, отримали підготовку 30 791 особа.

Серед зазначених вище закладів вищої освіти існують такі, у яких навчання таких учителів здійснюється **лише дистанційно (Ashford University, Capella University, Western Governors University, University of the Cumberland, Walden University)**, в

інших – дистанційна форма навчання використовується для підготовки магістрів та аспірантів (**Quinnipiac University, Merrimack College, Northern Arizona University, Francis Marion University**). Наявні дані дозволяють свідчити про збільшення **обсягу підготовки** фахівців за умови запровадження дистанційного навчання.

2.2. Аналіз статистики термінологічного інтересу до запровадження дистанційного навчання в Україні та світі

Необхідно передусім зазначити, що інтерес громадськості до питань ДН не був однорідним, що доводять дані публічного webдодатку Google Trends, онлайн інструменту для аналізу тенденції запитів і тем шляхом побудови графіку динаміки популярності певного запиту відносно загальної кількості пошукових запитів у різних регіонах світу на різних мовах, у якому дані показуються у вигляді оцінки запитів відносно до максимального піку в зазначений період. На горизонтальній осі графіка вказано час запиту (від 2004 до 2020 рр.), а на вертикальній осі – відносна кількість запитів певного пошукового поняття. Максимальне значення графіка дорівнює 100%, а всі інші показники розраховуються, виходячи зі співвідношення з ним. Google Trends дозволяє побачити розподіл популярності за регіонами, містами та мовами.

Статистика запитів у Великій Британії, США, Україні та загальносвітова одноставно свідчать, що після піку інтересу до понять «дистанційне навчання/distance learning», у 2004 – 2005 рр. відбулося поступове його зменшення, а найнижчий рівень запитів у більшості країн світу зафіксовано 2019 року. Загальносвітова статистика свідчить, що показник запитів не опускався нижче 17% навіть у 2019 р., зокрема в США (інтерес впав до 9%) й у Великій Британії (24%) досягнув свого мінімуму. Після запровадження вимушеного карантину в лютому-березні 2020 р. стрімко зросла кількість запитів цих понять у всіх країнах світу (окрім Великої Британії) та досягла показників, нехарактерних для останніх років (табл. 1).

Таблиця 1

Статистика частоти запитів понять «distance learning» та «дистанційне навчання» станом на 15.05.2020 р. (за даними ресурсу Google Trends, у %)

Локація	США	Велика Британія	Весь світ	Україна
Слова для запиту	Distance learning			Дистанційне навчання
2004	100	100	100	42
2005	81	88	90	54
2006	61	76	74	15
2007	52	62	67	13
2008	42	48	54	10
2009	42	47	54	5
2010	34	46	58	5
2011	27	42	43	7
2012	23	44	34	6
2013	18	44	29	7
2014	17	41	27	6
2015	16	36	25	11
2016	13	33	22	14
2017	15	29	20	11
2018	11	27	18	12
2019	9	24	17	12
2020	92	27	46	100

Стрімке зростання інтересу до ДН у США навесні 2020 р., що відображене на Рис. 1, насамперед пояснюється суворішими вимогами карантину та географічною специфікою країни. У величезній країні в умовах карантину завдяки своїй розгалуженій мережі ДН може стати чи не єдиним надійним шляхом здобуття вищої освіти. Варто звернути увагу на те, що активно цікавляться можливостями здобуття освіти дистанційно громадяни у штатах, які розташовані на великій відстані від економічно розвинених центрів або у яких через невелику кількість населення функціонує небагато закладів вищої освіти. Отже, у США лідерами серед штатів, у яких цікавились дистанційним навчанням, стали Алабама (100%), Гаваї (23%), Аляска (22%), Вірджинія (17%) та Орегон (17%).

Рис.1. Частота пошукового поняття «distance learning» в США з 01.01.2004 по 15.05.2020 рр. (за даними ресурсу Google Trends, у %).

Максимальні показники запитів поняття «distance learning» у 2020 р. у США, як і у Великій Британії, припадають на квітень, що відображено на Рис. 2, – час найбільшої активності місцевих та федеральних органів влади з питань організації та екстреного запровадження режиму самоізоляції, під час якого громадяни мали час і можливість розмірковувати про шляхи подальшого здобуття освіти.

Рис.2. Частота пошукового поняття «distance learning» в США з 01.01.2020 по 15.05.2020 рр. (за даними ресурсу Google Trends, у %).

Після впровадження карантину в Україні стало зрозуміло, що запровадження можливостей здобуття ДН лишилося переважно на папері. Більшість закладів, які де-юре створили на своїх базах структури забезпечення та підтримки ДН, де-факто не наповнили їх належним контентом, тому повноцінно не вийшли на ринок освітніх послуг. В умовах соціальної ізоляції, яка супроводжувалася складнощами в отриманні гарантованих державою освітніх послуг, українці почали вивчати можливості отримувати освіту дистанційно, що зафіксовано на графіках (Рис. 3, 4). Відносні показники частотності запитів поняття «дистанційне навчання» в Україні збільшилися у 8,3 рази і встановили максимальний показник, що вдвічі перевищує первинний інтерес до цього поняття у 2005 р., коли ДН як новітня форма здобуття освіти викликало природний інтерес у жителів усього світу.

Рис.3. Частота пошукового поняття «дистанційне навчання» в Україні з 01.01.2004 по 15.05.2020 рр. (за даними ресурсу Google Trends, у %)

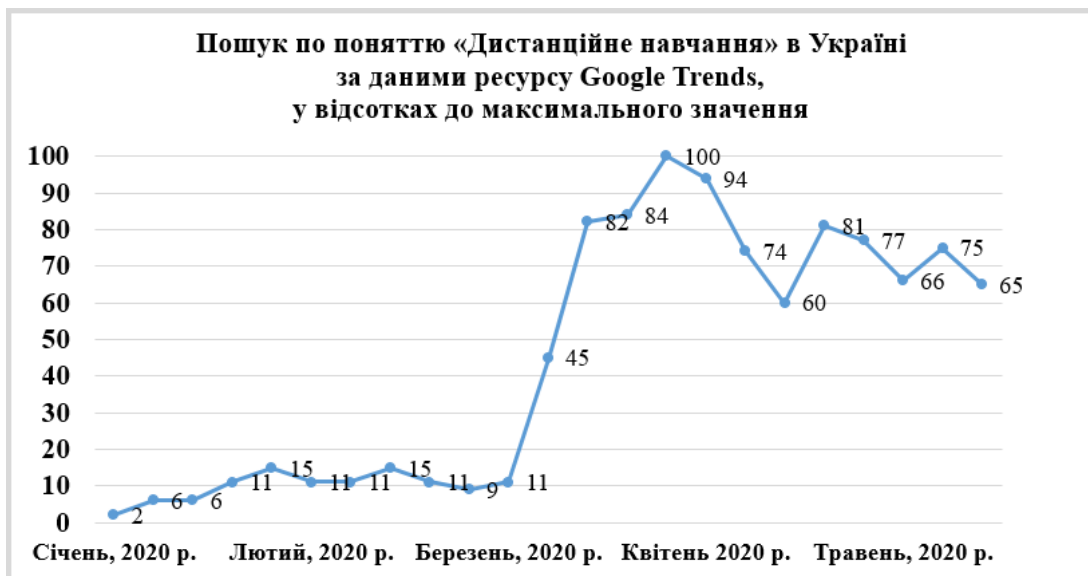

Рис.4. Частота пошукового поняття «дистанційне навчання» в Україні з 01.01.2020 по 15.05.2020 рр. (за даними ресурсу Google Trends, у %).

Графік тенденцій кількості запитів поняття «дистанційне навчання» у періоді січень-травень 2020 р. (Рис. 4) також фіксує тенденцію пікового зростання. Але на цьому часовому інтервалі – березень-квітень цього року – в українських реаліях такий пік інтересу передусім засвідчує неготовність суспільства та системи ДН до ситуативного виклику її негайного запровадження на всіх рівнях.

2.3. Стан запровадження дистанційного навчання в сучасних умовах в Україні

Загалом у ЗВО України впровадження елементів ДН відбувалося в різний спосіб, з використанням різноманітних організаційно-методичних та технічних підходів. Проте в більшості педагогічних ЗВО активізація цього процесу припадає на 2015-2016 рр.; зокрема при ЗВО починають створюватися лабораторії ДН для навчально-методичного забезпечення реалізації дистанційної форми навчання та окремих її елементів в освітньому процесі університетів. У цей період ЗВО переважно користувалися наказом МОН України № 466 від 25.04.2013 р. «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» зі змінами до нього згідно наказів № 660 від 01.06.2013 р., № 761 від 14.08.2015 р., а також нормативами внутрішніх актів ЗВО.

У 2020 р. у період запровадження карантину в Україні було опубліковано лист Міністерства освіти і науки України №1/9-249 від 14.05.20 із Рекомендаціями щодо організації поточного, семестрового контролю та атестації здобувачів фахової передвищої та вищої освіти із застосуванням дистанційних технологій навчання [26].

Існуючі на сьогодні системи дистанційного навчання (СДН), сервіси та засоби зв'язку забезпечують для викладачів та, особливо, студентів можливість отримувати освітні послуги з урахуванням особливих освітніх чи інших особистісних потреб.

До сьогодні у ЗВО різного спрямування функціонували та продовжують працювати або власні розробки СДН, або інші аналоги (наприклад, eLearning Server 3000, LAMS Moodle, Google Classroom, ATutor, Office 365, Prometheus тощо).

Однак наявність певних структурно-функціональних особливостей тієї чи іншої СДН, що не завжди повністю задовольняє користувачів ще й нині, створює багато технічних та організаційно-методичних бар'єрів у їх використанні; навіть через півтора десятиліття після їх запровадження і викладачі, і студенти (люди різних поколінь, із різним досвідом, знаннями та переконаннями) стверджують, що інформаційне навантаження (аудиторне та віртуальне) є занадто великим та не завжди контрольованим. Водночас норми роботи зі вказаними масивами інформації за часом (з урахуванням психофізіологічних можливостей людини) відповідними відомствами офіційно не визначені і це зумовлює зниження якості навчання, тому варто визначити проблемні напрями функціонування означених СДН та уточнити існуючі вимоги як до їх технічних характеристик і опцій, так і до організаційно-методичних підходів щодо запровадження ДН в Україні.

2.4. Дослідження стану надання освітніх послуг у процесі викладання дисциплін фахового циклу спеціальності 016 «Спеціальна освіта» у дистанційному форматі

В Україні підготовка педагогічних кадрів за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» здійснюється у понад 30 ЗВО. Відповідно до загального обсягу наданих ліцензій заклади вищої освіти мають право здійснювати підготовку декількох тисяч вчителів спеціальної освіти та інклюзивного навчання за різними спеціалізаціями на першому бакалаврському та другому магістерському рівнях підготовки фахівців. Деякі заклади останні роки вже впроваджували елементи ДН у цій підготовці.

Тож у відповідь на неочікуваний тотальний перехід до дистанційної форми навчання в авторів виникла необхідність дослідити досвід цього переходу з позицій викладачів і студентів, які здобувають освіту в українських ЗВО за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта», як такої, що знаходиться в зоні ризику щодо якості навчання через певну специфіку, про яку говорилося раніше.

Для вивчення особливостей надання освітніх послуг у процесі викладання дисциплін фахового циклу спеціальності 016 «Спеціальна освіта» у дистанційному форматі нами було проаналізовано характеристичні особливості функціонування різних систем та Інтернет-сервісів, що використовуються для підтримки ДН у ЗВО, зокрема системи ДН (Moodle, Google Classroom, Office 365, ATutor, Prometheus), сервіси ДН (Google Classtime, Google Forms, Google Calendar, eTutorium, Онлайн-дошка Padlet) та засоби відео- і аудіозв'язку (ZOOM, Skype, Viber, WhatsApp, Telegram, Messenger, Google Chat, Google Duo, електронна пошта). Аналітичний огляд дав можливість констатувати, що означені системи та засоби ДН мають як потужний позитивний функціонал, але й так і ряд окремих недоліків, що є суттєвими як для навчання студентів у цілому, так і для студентів зазначеної спеціальності.

Інструментом для дослідження було обране онлайн анкетування (сервіс webanketa.com), метою якого було виявлення об'єктивних труднощів, пов'язаних із використанням дистанційних освітніх технологій у ЗВО в освітньому процесі спеціальності 016 «Спеціальна освіта». Підготовка та проведення анкетування тривало протягом місяця (квітень, 2020 року).

У процесі опитування взяли участь спільноти викладачів та студентів означеної спеціальності з більшості регіонів України, зокрема представники кафедр спеціальної освіти НПУ імені М.П.Драгоманова (м. Київ), Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії (м. Запоріжжя), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк), Херсонського державного університету, Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (м. Одеса), Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара та Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Нами було створено анкети для двох груп респондентів: професорсько-викладацького складу (ПВС) випускових кафедр та студентів спеціальності 016 «Спеціальна освіта». Анкета для викладачів містила 16 пунктів (1 відкрите та 1 закрите запитання, 3 трихотомічних закритих і 4 трихотомічних відкритих запитань, а також 7 напіввідкритих запитань), а для студентів – 15 пунктів (2 відкритих та 1 закрите запитання, 1 трихотомічне закрите і 4 трихотомічних відкритих запитання, а також 7 напіввідкритих запитань).

Для загального бачення картини щодо сприймання ДН як форми освіти загалом пропонували запитання на кшталт: «Як Ви ставитеся до організації освітнього процесу в дистанційній формі?», «Що саме Вам сподобалось у процесі навчання в дистанційному форматі?», «Які перспективи використання дистанційного навчання у вищій освіті?» тощо; далі – запитання про використання кожною групою респондентів різних видів систем ДН й Інтернет-сервісів та можливі перспективи (наприклад, «Які системи дистанційного навчання та Інтернет-сервіси Ви використовуєте?», «Чи використовує викладач у процесі навчання сучасні сервіси ДН (Google Classtime, Google Forms, Google Calendar, eTutorium, Онлайн-дошка Padlet, власний сайт тощо)?», «Які засоби зв'язку використовує викладач у процесі навчання (ZOOM, Skype, Viber,

WhatsApp, Telegram, Messenger, Google Chat, Google Duo, електронна пошта)?», «Визначте оптимальні для Вас способи та засоби навчальної взаємодії з викладачем під час дистанційного навчання», «Якби у Вас була можливість вибору, якому сервісу для підтримки дистанційного навчання Ви б надали перевагу?»).

Решта запитань стосувалися загальних та специфічних технічних і організаційно-методичних труднощів, що виникають у процесі роботи з ТДН, а також пропозицій для їх вирішення.

Зокрема у викладачів з'ясовували наявність у їх роботі найбільших бар'єрів стосовно дистанційного навчання на основі різних СДН (*Moodle, Google Classroom, Office 365 тощо*); про фахові знання, практичні вміння, навички, які складно або неможливо формувати в студента онлайн; уточнювали, з яких саме навчальних дисциплін або їх тематичних напрямів складно чи неможливо формувати в студента практичні вміння, навички, знання за допомогою СДН *Moodle, Google Classroom, Office 365 тощо*; про додаткові зміни, що варто внести в ТДН задля покращення процесу дистанційного навчання, а також окремі запитання щодо ефективності роботи складових (модулів) вищезазначених систем ДН тощо. У студентів, окрім технічних моментів (структура та функціонал СДН та їх сервісів; різновиди сучасних сервісів та засобів зв'язку для ДН; навчальний контент тощо) запитували так само про труднощі опанування практичного навчального матеріалу дисциплін фахового циклу в процесі навчання у відповідних СДН та пропозиції щодо їх усунення. Адже для всіх учасників навчального процесу особливо важливими в переліку дисциплін фахового циклу є практично орієнтовані дисципліни (основи логопедії, логопедія з практикумом, логокорекційні методики, логопедичний масаж; методики діагностики та корекції розвитку дітей із ООП, спецметодики абілітації та реабілітації осіб із ООП, спецметодики ерготерапії, методика фізичної реабілітації та адаптивного фізичного виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, спецметодики ігрової діяльності, спеціальні методики навчання, виховання та розвитку дітей із ООП, спеціальні методики ручної праці та образотворчої діяльності для дітей з ООП, спецметодики предметно-практичної діяльності та трудового навчання дітей з ООП, корекційно-реабілітаційні методики роботи з дітьми з комбінованими порушеннями розвитку, спецметодики підготовки дитини з ООП до школи, арт-педагогічна та арт-терапевтична технології в закладах спеціальної освіти, реабілітаційних центрах, риторика, культура мовлення корекційного педагога, фізична реабілітація осіб з ООП, соціально-реабілітаційна робота в закладах освіти, консультативна робота з родиною, корекційно-реабілітаційний супровід дітей з ООП в інклюзивних закладах тощо), що формують підґрунтя фахівця спеціальності 016 «Спеціальна освіта».

Тож досить гостро стоїть питання про формування засобами ДН умінь взаємодіяти з учнями з ООП, уміння використовувати різні види унаочнення для забезпечення потреб кожного учня тощо. І це є визначними необхідними умовами підготовки успішного вчителя спеціальної освіти.

У обох груп респондентів запитували про довіру до дистанційної освіти загалом та про якість відтворюваних знань і їх оцінювання.

Одним із нагальних було запитання про необхідність додаткової підготовки, допомоги для вирішення технічних чи організаційно-методичних питань у процесі дистанційного навчання.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час організації процесу анкетування нами було здійснено формування та визначення обсягу вибірових сукупностей респондентів серед груп викладачів і

студентів. За основу взято серійний метод формування вибіркової сукупності, коли в дослідженні бере участь кожен член певного колективу (групи).

З урахуванням чисельності генеральних сукупностей обох груп нами було визначено репрезентативні вибірки: 135 осіб – викладацька та 435 – студентська вибірки відповідно.

За результатами моніторингу умов навчального процесу щодо викладання дисциплін фахового циклу спеціальності 016 «Спеціальна освіта» у форматі ДН нами було проведено кількісно-якісний аналіз 135 викладацьких анкет. Серед респондентів:

- 1) за науковим ступенем: 15,2 % докторів педагогічних наук, 52,3 % кандидатів педагогічних наук та без наукового ступеня – 32,6 % осіб;
- 2) за посадою: 11,4 % професорів, 46,2 % доцентів, 15,9 % старших викладачів, 13,6 % викладачів та 12,9 % асистентів;
- 3) за досвідом викладацької роботи: до 3 років – 12,1 %; 3-5 років – 9,1 %; 5-10 років – 8,3 %; 10-20 років – 47,7 %; та понад 20 років – 22,7 % осіб.

Стосовно викладання дисциплін фахового циклу у форматі ДН викладачі висловились так: більшість сприймають ДН позитивною – 59,1 %, менша частина нейтрально – 33,3 % і негативно – 7,6 % осіб відповідно.

У використанні технологій ДН більшість викладачів (45,5 %) вбачає перспективу, збільшення можливостей для опанування різних видів інформації та навчальної взаємодії. Використовувати технології ДН як додаткову до аудиторної форми роботи вважають за можливе 62,1 % респондентів; для підтримки заочної форми навчання – 45,5 %; запроваджувати елементи ДН **лише** для екстрених індивідуальних випадків чи загальносуспільних кризових ситуацій погоджуються 42,4 %; розглядають ДН як заміну заочної форми – 18,2 %; не бачать необхідності у використанні технологій ДН – 3,8 %.

У своїх коментарях викладачі вказують, що за умови усунення технічних, організаційно-методичних і фінансових бар'єрів можливо використовувати різні варіанти ДН за допомогою власних або інтегрованих до них сервісів, засобів зв'язку та додаткових елементів Інтернет-середовища.

Аналіз анкетних матеріалів дає можливість констатувати, що на сьогодні у ЗВО викладачі використовують такі види систем ДН та Інтернет-сервісів:

- 1) системи ДН: Moodle – 64,4 %, Google Classroom – 28 %, Office 365 – 27,3 %, Prometheus – 5,3 %, ATutor – 1,5 % осіб;
- 2) сервіси ДН: Google Classtime – 42,4 %, Google Forms – 38,6 %, Google Calendar – 22 %, на власному сайті – 18,9 % осіб;
- 3) засоби зв'язку: e-mail (93,2 %), Viber (82,6 %), ZOOM (75,8 %), Messenger (40,2 %), Skype (32,6 %), Telegram (31,8 %), WhatsApp (14,4 %), Google Chat (9,8%) та Google Duo (6,8 %);
- 4) соціальні мережі: Facebook (85,6 %), Instagram (23,5 %) Twitter (2,3 %); не використовують соціальні мережі взагалі 1,5 % респондентів.

Позиція респондентів майже не змінюється щодо визначення засобів провадження ДН у перспективі і підтверджує їх прихильність до таких систем ДН: Moodle (62,1 %), Google Classroom (41,7 %) та Office 365 (21,2 %). Проте рейтинг систем Prometheus (12,9 %) та ATutor (2,3 %) значно знизився. Серед сервісів ДН високий та середній рейтинг мають Google Classtime (43,9 %), Google Forms (27,3 %) і власний сайт (20,5 %), у решти (Google Calendar, eTutorium) він знизиться. Щодо пріоритетних засобів зв'язку переважатиме використання e-mail (90,9 %), ZOOM (75,8 %), Viber (49,2 %); Messenger (34,1 %); інші (Skype, Telegram, WhatsApp, Google Chat, Google Duo) матимуть менший попит. Серед соціальних мереж респонденти віддають перевагу

застосуванню Facebook (84,8 %); Instagram та Twitter мають нижчі рейтинги; проте 2,3 % осіб не планують їх використовувати в освітніх цілях.

Щодо наявності загальних ускладнень під час провадження ДН викладачі надали такі відповіді: менша частина респондентів відчуває тотальні труднощі 7,6 %; майже 56,1 % осіб мають часткові проблеми та 36,4 % працюють у нормальному режимі після оволодіння специфікою роботи відповідних систем, сервісів, засобів зв'язку ДН.

Коментуючи тотальні або часткові бар'єри, викладачі зазначають незначний досвід роботи із системами ДН; складний для роботи інтерфейс; власні застарілі гаджети, що не дають можливості завантажувати програмні додатки для роботи; постійне оновлення сервісів, засобів зв'язку і брак часу для їх опанування; невміння студентів узагальнювати великі об'єми навчальної інформації і завантажувати велику кількість файлів або файли занадто великих об'ємів тощо.

Найсуттєвішими технічними перешкодами викладачі бачать складну ситуацію мережевої інфраструктури (низька пропускна спроможність – 52,3%, розгалуження – 44,7 %), недостатнє забезпечення комп'ютерною технікою викладачів і студентів та велику кількість технічних недоліків систем ДН (42,4 %).

Деталізацію вивчення технічних труднощів подаємо на прикладі виявлення особливостей роботи окремих модулів систем ДН: «Створення та редагування курсу», «Тестування», «Оцінювання діяльності студентів».

У процесі створення та редагування курсу у системах ДН Moodle, Google Classroom та Office 365 виникали труднощі з додаванням відеоматеріалів – у 22,7 %, презентацій – у 18,9 %, із формування списків груп – у 16,4 %, із елементом «Семинар» – у 15,2 %; із додаванням текстових початкових матеріалів – у 11,4 %; з елементом «Лекція» у 6,1 % викладачів.

Модуль «Тестування» 22,7 % осіб вважають об'єктивним для оцінювання якості знань студента і не відчувають жодних технічних труднощів; 53,8 % частково погоджуються з таким твердженням; проте 23,5 % викладачів висловилися категорично проти використання тестів через перебої в Інтернет-мережі, низький рівень інформаційної компетентності окремих студентів для роботи у системах ДН, відсутність ідентифікації студентів у процесі роботи з тестовими матеріалами.

З модулем «Оцінювання діяльності студентів» оптимально працювали 58,3 % респондентів, виникали часткові труднощі у 35,6 %, а серйозні труднощі відчували 6,1 % осіб. Серед пропозицій усунення труднощів цього модуля викладачі пропонують спростити технічні налаштування (інтерфейс) та додати опцію автоматичної перевірки матеріалів на плагіат під час прийому виконаних завдань у форматі текстових файлів.

Серед труднощів організаційно-методичного характеру викладачі зауважують складність ідентифікації студента під час поточного та підсумкового контролю (35,6 %), понаднормові витрати часу на провадження освітнього процесу у форматі ДН (32,6 %), скаржаться на студентські невміння користуватися засобами ІКТ (24,2 %). Водночас респонденти констатують власний низький рівень володіння засобами ІКТ (40,2 %), що знижує мотиваційні прагнення студента (37,1 %) та негативно впливає на якість результатів освітнього процесу (22,7 %).

Викладачі визнають, що для них складно психологічно спілкуватися зі студентами **лише через Інтернет** (28,8 %). Також дані засвідчують недовіру до ДН як серед викладачів (20,5 %), так і серед студентів (7,6 %).

Коментуючи найбільші бар'єри на шляху провадження ДН, викладачі вказують на низький рівень технічних можливостей систем ДН для забезпечення можливостей формування фахових практичних умінь та навичок, оскільки особливості проведення практичних занять не дають можливості оптимально показати, перевірити та/або виправити засвоєні практичні аспекти.

Для з'ясування методичних труднощів у процесі використання технологій ДН ми запитали респондентів про фахові знання, практичні вміння, навички, що складно або неможливо формувати в студента онлайн. Отже, на думку викладачів, складно застосовувати методи, прийоми і засоби навчання та виховання учнів з ООП відповідно до педагогічної ситуації (66,7 %), уміння та навички для здійснення педагогічного впливу на учнів з ООП відповідно до їх психофізичного стану та особистісних якостей (56,1 %), оптимальний стиль педагогічного спілкування для створення середовища поваги, взаємодії та співпраці (50 %); важко усвідомлювати особливості психофізичного розвитку осіб із ООП (33,3 %), розуміти принципи планування та проведення уроків для учнів з ООП (29,5 %), укладати завдання для перевірки академічних досягнень учнів з ООП, проводити саму перевірку та обробляти результати (26,5 %), усвідомлювати принципи та завдання різних типів оцінювання (22 %), брати участь у наукових і методичних конференціях та публікувати результати власних досліджень (13,6 %), вільно володіти фаховою термінологією (12,1 %).

Викладачі додатково вказали на інші труднощі, не зазначені в анкеті: формування навичок загального обстеження (пальпаторне обстеження стану м'язової системи різних органів та їх анатомічної будови; виконання динамічних і статичних вправ моторної сфери); формування навичок обстеження складових усного мовлення та його темпо-ритмічних характеристик; добір відповідних методик для процесу корекції різних порушень психофізичного розвитку; використання допоміжних засобів корекції (у логопедії – масажні та постановочні зонди тощо); правильне виконання студентами спеціальних кінезіологічних вправ; формування знань та вмінь щодо консультування пацієнтів (їх родичів); відсутність можливості застосовування ігрових методів (згідно віку, етапів корекції та особливостей психофізичного розвитку пацієнта) та фактичного дидактичного матеріалу тощо. Подвійні труднощі становить формування практичних знань, умінь, навичок для організації і проведення психодіагностики, психоконсультування та психотренінгів, оскільки воно вимагає наявності потужної бази знань з багатьох предметів загального та фахового циклу. Такі ж самі труднощі були зазначені й у коментарях до студентських анкет.

Крім того, ми просили викладачів назвати навчальні дисципліни або їх тематичні напрями, під час вивчення яких складно чи неможливо формувати в студента практичні уміння, навички, знання за допомогою систем ДН Moodle, Google Classroom, Office 365. Респондентами було названо такі дисципліни: «Фізіологія вищої нервової діяльності та психофізіологія», «Логопедія (практичні заняття за темами будь-якого мовленнєвого порушення)», «Клінічні основи психофізичного розвитку», «Теорія та спеціальна методика ручної праці», «Теорія та спеціальна методика виховної роботи у спеціальній школі», «Спеціальна методика дошкільного виховання», «Психологічне консультування», «Основи психокорекції», «Тренінг колективної взаємодії», «Тренінг особистісного розвитку», «Логопедичний масаж», «Фізична реабілітація», «Ерготерапія», «Адаптивний масаж», «Корекційно-реабілітаційна та педагогічна логопедія», «Спеціальна методика соціально-побутової орієнтації», «Українська жестова мова» тощо. Окремі викладачі висловили ідею створення відео з чіткими інструкціями та показом відповідних видів роботи й завантаження їх у відповідні працюючі модулі для вільного доступу за наявності оптимального технічного налаштування систем ДН, їх сервісів і засобів зв'язку.

Про необхідність оновлення існуючих модулів СДН задля покращення його ефективності та розширення можливостей заявила більшість респондентів – 68,9 %, над можливістю створення іншого програмного сервісу для навчання у форматі ДН розмірковують 36,4 % респондентів і нових модулів до існуючих системи ДН – 25 %.

У власних пропозиціях викладачі висловлюються щодо збагачення наявних систем ДН такими специфічними модулями: **«Практика»** (для завантаження відеозвітів занять та їх відеообговорень з методистами баз практики); **«Підгрупові відеоконференції»** (для проведення практичних занять з обмеженою кількістю осіб для формування фахових практичних умінь і навичок); **«Відеозв'язок»** (в інтерфейсі активованої у ЗВО системи ДН); **«Відеозапис відповідей студента»**; **«Контроль присутності»** (для моніторингу студентів на заняттях, поточних і підсумкових видах контролю), а також модулі **«Залік»** і **«Екзамен»**, **«Поточний та підсумковий контроль»** (для можливості усного онлайн контролю з обов'язковими вимогами щодо організації оптимального 3D спостереження за умовами роботи студента під час заліку, екзамену, зокрема для засвідчення відсутності допоміжних засобів, сторонніх осіб та створення відеозапису відповіді студента для його надання контролюючим органам та комісіям).

Викладачі по-різному визначили необхідність додаткових змін у технологіях ДН: необхідність покращення технічних можливостей для організації процедури складання іспитів зазначають 57,6 % респондентів, покращення технічних можливостей для структурування навчального матеріалу – 50,8 %, полегшення завантаження тестових запитань – 42,4 %, вважають необхідним автоматизувати контроль присутності студентів на заняттях 35,6 % осіб, запровадити електронну звітність і створити електронні залікові книги, електронні підписи й паролі 35,6 %, за спрощення налаштувань для оцінювання студентських робіт виступають 32,6 %, осіб. Важливість забезпечення доступу до середовища ДН для студентів за допомогою електронних студентських квитків визнали 33,3 % респондентів.

Аналізуючи позицію респондентів стосовно навчального контенту на базах систем ДН та закріплення за ними авторства, констатуємо, що більшість викладачів висловлюють однозначну позицію про необхідність вільного доступу і викладачів, і студентів до цифрових фондів репозитарію ЗВО чи інших ресурсів; за збереження авторського права – 97,7 % осіб; 23,5 % осіб переконані, що власний контент повинен оплачуватися при викладанні у вільний доступ; частково погоджуються з вищеописаними пропозиціями 2,3 % осіб.

Про необхідність фундаментальної допомоги у вигляді завчасних спеціальних навчальних курсів з оволодіння ІКТ загалом та роботи з окремими системами ДН, які наявні у ЗВО зокрема, висловились 20,5 %; часткової допомоги потребують 58,3 % і відмовляються від допомоги 21,2 % опитаних респондентів відповідно.

При вивченні кількісних даних та якісних показників щодо умов вивчення дисциплін фахового циклу студентами спеціальності 016 «Спеціальна освіта» в дистанційному форматі нами було проаналізовано інформацію анкет 435 респондентів, серед яких було 14,9% осіб першого, 25,5 % другого, 20,7 % третього, 14,5 % четвертого та 24,4 % п'ятого курсів відповідно.

Студентська позиція щодо навчання у форматі ДН, порівняно з викладацькою, менш активна: нейтральне ставлення до ДН у 45,7 % респондентів, воно подобається через збільшення можливостей для навчання 38,9 %, вбачають використання технологій ДН **лише** для екстрених індивідуальних випадків чи загальносупільних кризових ситуацій 39,1 %; ДН розглядають як повну заміну заочної форми навчання 35,6 %, лише як додаткову до аудиторної роботи – 34,3 % і для підтримки заочного навчання – 25,3 %. Водночас негативне ставлення до такої форми навчання висловлюють 15,4 % респондентів.

Серед вагомих переваг формату ДН студенти називали виконання навчальних завдань у зручний час (74,9 %), поєднання навчання з іншими видами діяльності

(55,2 %), розвиток навичок самоорганізації (52,9 %), можливість безбар'єрно використовувати навчальний контент високої (28,5 %) та достатньої (47,8 %) якості.

Студенти констатують активну взаємодію з викладачами: через сучасні сервіси та засоби зв'язку у форматі ДН: Google Classtime (32 %), Google Forms (20 %); рідше - Google Calendar, власний сайт; не використовують взагалі – 3,8 % педагогів; через зв'язок Viber (49,7 %), ZOOM (46 %), e-mail (44 %); рідше – Telegram, Skype, Messenger, Google Chat, WhatsApp, Google Duo.

Найзручнішим для оптимальної взаємодії, студенти вважають ДН-сервіс Google Classtime (67,4 %) і мінімально зручними – Google Forms, Google Calendar, власний сайт викладачів тощо. Серед засобів зв'язку найперспективнішими вважають e-mail (85,3 %); Viber (45,5 %) та ZOOM (30,8 %), решта не зручні для студентів (Skype, WhatsApp, Telegram, Messenger, Google Chat, Google Duo). Зручними відеосервісами є ZOOM (58,6 %) та Viber (24,8 %); Skype, Whatsapp, Telegram, Google Duo, Facebook Messenger не задовольняють їх потреб. На взаємодію у Facebook погоджуються (45,3 %) та Instagram (40 %), Twitter не влаштовує. Додатково бажають активної взаємодії через чат (52,2 %), менше – через телефонний зв'язок, блог, форум, вебінар, у цифровому форматі, з відгуком про роботу від викладача, індивідуальні консультації онлайн.

Серед труднощів, з якими зустрілися студенти у ДН, першим було запитання щодо вивчення інтерфейсу конкретних систем ДН (Moodle, Google Classroom, Office 365). Можливості інтерфейсу Moodle визнали оптимальними 49 %, частково оптимальними – 37,2 %, визнали інтерфейс незручним і таким, що потребує модифікації, 15,6 % осіб. 52,4 % респондентів визнали інтерфейс Google Classroom комфортним, частково комфортним – 35,4 %, незручним – 14,7 %. Інтерфейс Office 365 влаштовує 28,5 % осіб; частково влаштовує – 46,7 % і не влаштовує 26,7 % осіб. Додатково було зазначено специфічні технічні труднощі: недостатнє розгалуження (49,7 %), низьку швидкість Інтернет-мереж (28,5 %), відсутність модулю відеозапису безпосередньо у СДН (4,6 %) тощо.

Заважають студентам оптимально працювати в системах ДН організаційно-методичні проблеми: відсутність чітких інструкцій для виконання завдання та обмеження часу на їх виконання (46,4 %); недостатній власний (24,8 %) та викладацький (15,6 %) рівень володіння технологіями ДН; власна (24,8 %) та викладачів (15,6 %) недовіра до формату ДН; психологічне несприйняття **лише онлайн** контактів між викладачем та студентом (24,1 %); навчальний контент середнього (22,5 %) та низького (6,2 %) рівнів якості; недостатність уваги педагога для проведення навчальних занять (15,6 %).

Окрім зміни інтерфейсів (36,3 %) та підвищення швидкості Інтернету (18,6 %) для покращення процесу ДН респонденти пропонували: коректно формулювати зміст завдань (51,5 %), орієнтуватись на норми часу роботи над завданнями (28 %), проводити заняття в підгрупах у відеоформаті з функцією запису заняття (24,8 %), дотримуватись гігієнічних норм роботи з ІКТ (24,6 %) та додавати можливість обрання типу виконання завдання (текстовий файл, презентація, аудіофайл чи відеофайл).

Вивчаючи ситуацію щодо об'єктивності оцінювання отриманих знань, з'ясували, що 57,5 % осіб вважають оцінювання об'єктивним, 36,6 % – частково погоджуються (помилки в завданнях не пояснюються, бракує можливості їх виправляти); 6 % студентів не погоджуються з об'єктивністю (нечіткі вимоги до завдань; пропонуються великі об'єми для опанування інформацією, вимоги виконувати завдання від руки і передавати їх на сервіси ДН через телефони, що тягне за собою неякісну, механічну перевірку (переглядання) завдань на думку 26,7 % студентів.

На запитання анкети «До кого Ви звертаєтеся з проблемних питань, що стосуються навчання?» 60,9 % осіб вказали, що звертаються до товаришів, 57 % – до пошукових сервісів, 55,4 % до викладачів; 9 % – до родичів. Водночас у процесі контролю знань у системах ДН лише 50,6 % студентів самостійно виконують запропоновані засоби контролю, 35,6 % інколи використовують додаткову допомогу без дозволу, 13,8 % студентів зловживають довірою викладача. Частина респондентів 4,1 % зауважила, що користуються допомогою по завершенні процедури контролю для перевірки своїх знань.

Питання допомоги в процесі ДН виявилось важливим для половини опитаних студентів, які бажають ґрунтовної (15,2 %) або часткової (33,6 %) допомоги у вигляді спеціальних курсів, серії навчальних вебінарів та певним чином запланованих регулярних консультацій перед початком ДН. Оптимістичним вважаємо той факт, що 51,3 % студентів додаткової допомоги не потребує.

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На основі аналізу термінологічного інтересу до освітньої технології дистанційного навчання з використанням вебдодатку Google Trends у США, Великій Британії, Україні та у світі загалом було констатовано вибуховий зріст зацікавленості користувачів Інтернету до цієї сфери у 2020 році.

Проведене онлайн анкетування викладачів та студентів спеціальності 016 «Спеціальна освіта» через сервіс webanketa.com дало змогу виокремити суттєві проблемні напрями провадження ДН в Україні, вивчення яких стає надзвичайно актуальним у сучасних умовах запровадження в освітніх закладах тимчасового карантину через вірусну пандемію. Загалом зроблено висновки, що, хоча в більшості ЗВО України, які здійснюють підготовку фахівців за цією спеціальністю, передбачена можливість отримувати освіту на денній або дистанційній формах, технічні характеристики відповідних систем ДН, Інтернет-сервісів та організаційно-методичний супровід означеної форми навчання не були достатніми для екстреного її впровадження.

Крім того, дослідження довело неможливість ефективно формувати фахові практичні вміння та навички за дисциплінами практичного спрямування освітньої програми спеціальності 016 «Спеціальна освіта» наявними засобами навчальних платформ і адекватно здійснювати оцінку якості й результатів навчання.

Респондентами висловлюється стурбованість щодо певних організаційно-методичних бар'єрів у впровадженні ДН: відсутність нормативів витрати часу для підготовки, перевірки, виконання, завантаження навчального матеріалу; проблема якості, об'ємів навчального контенту та різних можливостей вільного доступу до нього; питання якості виконаних студентами завдань та якості їх оцінювання.

Аналіз результатів дослідження також уможлиблює твердження про те, що більшість респондентів обох категорій відчують різні види труднощів, які пов'язані: з технічними недоліками існуючих систем ДН, сервісів та засобів відео- й аудіозв'язку в мережевому Інтернет-середовищі, недосконалістю низької функціональності їх інтерфейсу; з недостатнім рівнем підготовки до роботи з ІКТ та відсутністю ефективної організованої системи надання консультативних послуг щодо користування сервісами ДН; а також із психологічним несприйняттям учасниками освітнього процесу організації навчання лише за допомоги онлайн контактів.

За аналізом опитування також можна зробити висновок, що жодна з систем ДН не задовольняє потреб викладачів та студентів описаної спеціальності. Тому потрібно розробляти нову платформу, яка б інтегрувала найкращі характеристики сервісів

існуючих платформ ДН. Варто було б створювати абсолютно новий програмний пакет або синтезувати різні платформи, як це зробили розробники систем ДН у Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» [27].

Отже, на підставі аналізу зазначених вище особливостей сучасної форми ДН в умовах вимушеної ізоляції можна констатувати, що існуючий на сьогодні освітній процес у дистанційному форматі вимагає певних змін, а саме: оновлення наказу МОН України від 25.04.2013 № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» відповідно до практики провадження ДН у 2020 році; створення новітніх стандартних технічних вимог/методичних рекомендації щодо онлайн навчання; перегляд санітарно-гігієнічних вимог до організації навчання та викладання в режимі онлайн та розроблення Міністерством освіти і науки та Національною академією педагогічних наук України нових вимог до обсягу завдань до самостійної роботи школярів та студентів під час організації навчання за дистанційною формою з урахуванням психофізіологічних та вікових обмежень студента з метою уникнення їх навчального перенавантаження.

У подальших дослідженнях пропонується розгляд науково-методичних основ щодо розробки оптимальної системи ДН для покращення функціональних можливостей навчання спеціальностям практичного спрямування, зокрема спеціальності 016 «Спеціальна освіта»; створення національного репозитарію навчального матеріалу для потреб ДН із гнучким інтерфейсом і вільним доступом для студентів та викладачів (на базі хмарних сервісів); вивчення спеціальних умов навчання студентів з особливими освітніми потребами дистанційної форми навчання.

ПОДЯКА

Автори висловлюють щиру подяку респондентам анкетування за допомогу в дослідженні дистанційного навчання в сучасних умовах тимчасового карантину, зокрема завідувачам, викладачам та студентам випускових кафедр університетів, які готують фахівців за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] В. Биков та ін., *Теоретико-методологічні засади інформатизації освіти та практична реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України*. В. Биков, С. Литвинова, В. Луговий, Ред. Київ, Україна: Компринт, 2019.
- [2] В. Кухаренко та ін., *Теорія та практика змішаного навчання*, В. Кухаренко, С. Березенська, К. Бугайчук, Ред. Харків, Україна: Міськдрук, НТУ «ХПІ», 2016.
- [3] В. Биков. *Моделі організаційних систем відкритої освіти*: монографія. Київ, Україна: Атіка, 2008.
- [4] Г. Козлакова. *Інформаційне програмне забезпечення дистанційної освіти: зарубіжний і вітчизняний досвід*. Київ, Україна: Просвіта, 2002.
- [5] С. Сисоєва, К. Осадча, «Стан, технології та перспективи дистанційного навчання у вищій освіті України», *Інформаційні технології і засоби навчання*, т. 70, № 2. с. 271-284, 2019.
- [6] А. Шевцов, «Стратегічні аспекти створення вітчизняної системи дистанційного навчання», *Новий колегіум*, №3/4, с.8-14, 2003.
- [7] К. Осадча, В. Осадчий, В. Круглик, «Роль інформаційно-комунікаційних технологій під час епідемій: спроба аналізу», *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*, 8 (1), с. 62-82, 2020. doi: 10.32919/uesit.2020.01.06.
- [8] В. Лобода, «Розробка педагогічної технології для організації дистанційного навчання старшокласників з вадами слуху в Інтернет-середовищі «Електронна школа»», *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Сер. 19. Корекційна педагогіка та психологія*, вип. 9, с. 4-9, 2008.

- [9] А. Шевцов, Л. Дітковська, «Модельовання процесу формування готовності підлітків із дитячим церебральним паралічем до використання інформаційно-комунікаційних технологій», *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 19. Корекційна педагогіка та психологія*, вип. 16. с. 233-239, 2010.
- [10] О. Качуровська, «Корекція мовленнєвого розвитку молодших школярів із важкими вадами мовлення засобами комп'ютерних технологій», дис. канд. пед. наук., Ін-т спец. педагогіки АПН України, Київ, 2006.
- [11] А. Гета та ін., *Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання*, Ю. Носенко, Ред. Полтава, Україна : ПУЕТ, 2018.
- [12] В. Кут, «Інформаційні технології систем дистанційного навчання осіб з особливими потребами», автореф. дис. канд. техн. наук., Тернопіль, 2013, 20 с.
- [13] J. McDonnell, J.M. Jameson, T. Riesen, S. Polychronis, M.A. Crockett, and B.E. Brown, "A comparison of on-campus and distance teacher education programs in severe disabilities", *Teacher Education and Special Education*, no. 34, pp. 106-118, 2011. doi:10.1177/0888406410380424.
- [14] P.M. Ajuwon, and C.J. Craig, "Distance education in the preparation of teachers of the visually impaired and orientation and mobility specialists: Profile of a new training paradigm", *Re:View*, no. 39, pp. 3-14, 2007. doi: 10.3200/REU.39.1.3-14.
- [15] B.L. Ludlow, J.D. Foshay, S.A. Brannan, M.C. Duff, and K.E. Dennison, "Updating knowledge and skills of practitioners in rural areas: A web-based model", *Rural Special Education Quarterly*, no. 21(2), pp. 33-43, 2002.
- [16] A.A. Pina, "Online Diploma Mills: Implications for Legitimate Distance Education", *Distance Education*, no. 31(1). 2010. doi: 10.1080/01587911003725063.
- [17] J. Baggaley, "Online learning: A New Testament", *Distance Education*, no. 35(1), 2014. doi: 10.1080/01587919.2014.889589.
- [18] N. Milman, "*Distance Education*", 2015. doi: 10.1016/B978-0-08-097086-8.92001-4.
- [19] B. Gokbulut, "Distance Education Students' Opinion on Distance Education", *Enriching Teaching and Learning Environments with Contemporary Technologies*. 2020. doi: 10.4018/978-1-7998-3383-3.ch008.
- [20] M. CF. Pontes, N. Pontes, "*Undergraduate Students' Preference for Distance Education by Field of Study*", 2013. [Електронний ресурс]. Доступно: https://www.researchgate.net/publication/267865633_Undergraduate_Students'_Preference_for_Distance_Education_by_Field_of_Study. Дата звернення: Травень 15, 2020.
- [21] J. S. Grover, A. Troja, "Satisfaction and success in online learning as a function of the needs for affiliation, autonomy, and mastery", *Distance Education*, no. 35(1), 2014. doi: 10.1080/01587919.2014.891427.
- [22] J. T. E. Richardson, "The attainment and experiences of disabled students in distance education", *Distance Education*, no. 30(1), 2009. doi: 10.1080/01587910902845931.
- [23] A. Catalano, "Improving Distance Education for Students with Special Needs: A Qualitative Study of Students' Experience with an Online Library Research Course", *Journal of Library & Information Services in Distance Learning*, no. 8(1-2), pp. 17-31, 20014.
- [24] M. Karal, "Online Community Based Instruction (CBI) Training for Pre-Service Special Education Teachers in Turkey ProQuest LLC", Ph.D. Dissertation, The Pennsylvania State University, USA, 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://eric.ed.gov/?id=ED597367>. Дата звернення: Травень 15, 2020.
- [25] U.S. Department of Education (2020). National Center for Education Statistics. College navigator. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://nces.ed.gov/collegenavigator/?q=university&s>. Дата звернення: Травень 15, 2020.
- [26] Міністерство освіти і науки України (2020, трав. 14). Лист №1/9-249. Рекомендації щодо організації поточного, семестрового контролю та атестації здобувачів фахової передвищої та вищої освіти із застосуванням дистанційних технологій навчання. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-potochnogo-semestrovogo-kontrolyu-ta-atestaciyi-zdobuvachiv-osviti-iz-zastosuvannjam-distancijnih-tehnologij>. Дата звернення: Травень 15, 2020.
- [27] Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського запускає нову платформу дистанційного навчання «Сікорський». [Електронний ресурс]. Доступно : <https://kpi.ua/distance-sikorsky>.

Матеріал надійшов до редакції 21.05.2020 р.

ПОДГОТОВКА УЧИТЕЛЕЙ СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ И ЗА РУБЕЖОМ В УСЛОВИЯХ ЭКСТРЕННОГО ВВЕДЕНИЯ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Шевцов Андрей Гарриевич

доктор педагогических наук, член-корреспондент Национальной академии педагогических наук Украины, профессор кафедры ортопедагогики, ортопсихологии и реабилитологии факультета специального и инклюзивного образования

Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, г. Киев, Украина

ORCID ID 0000-0002-7307-7768

dr_shevtsov@ukr.net

Ласточкина Елена Владимировна

кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры логопедии

Сумской государственной педагогический университет имени А. С. Макаренко, г. Сумы, Украина

ORCID ID 0000-0003-3251-4746

llastochkina@gmail.com

Никоненко Наталия Валериевна

кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики и специального образования,

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, г. Днепр, Украина.

ORCID ID 0000-0002-0277-9113

nataliianykonenko@gmail.com

Аннотация. В статье представлен сравнительный анализ особенностей реализации дистанционного обучения учителей специального и инклюзивного образования в Украине и за рубежом в современных условиях введения временного карантина в учебных учреждениях из-за вирусной пандемии. Для выяснения объективных трудностей, связанных с использованием дистанционных образовательных технологий в учебном процессе вузов, в которых осуществляется подготовка по специальности 016 «Специальное образование», было проведено онлайн-анкетирование преподавателей и студентов на основе разработанного авторами инструментария (сервис Webanketa.com), в котором были представлены как общие, так и профессиональные вопросы. В анкетировании приняли участие 135 преподавателей и 435 студентов. Исследование показало невозможность эффективно формировать профессиональные практические умения и навыки по дисциплинам образовательной программы практического направления специальности 016 «Специальное образование» существующими средствами учебных платформ и адекватно осуществлять оценку качества и результатов обучения. Кроме того, анализ результатов исследования позволяет утверждать, что большинство респондентов обеих категорий испытывают различные виды трудностей, связанные с техническими недостатками существующих систем дистанционного обучения, сервисов, средств видео и аудио-связи в сетевой Интернет-среде; с недостаточным уровнем подготовки участников образовательного процесса к работе с информационно-коммуникационными технологиями и отсутствием эффективно организованной системы предоставления консультативных услуг по использованию сервисов дистанционного обучения; с психологическим неприятием участниками образовательного процесса организации обучения посредством исключительно онлайн контактов.

По результатам исследования были сделаны выводы о неготовности отечественной системы образования к незамедлительному внедрению дистанционного обучения на всех уровнях. В частности, технические характеристики соответствующих систем дистанционного обучения, Интернет-сервисов и организационно-методическое сопровождение указанной формы образования не были достаточно подготовлены для экстренного его введения.

Ключевые слова: дистанционное обучение; онлайн-образование; подготовка учителей специального образования; терминологический интерес; подготовка учителей специального образования в США; мониторинг образовательного процесса; системы дистанционного обучения; сервисы и средства Интернет-коммуникации.

SPECIAL EDUCATION TEACHERS' TRAINING IN UKRAINE AND ABROAD IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION EMERGENCE IMPLEMENTATION

Andrii G. Shevtsov

Doctor of Pedagogical Sciences, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Full Professor at the Department for Orthopedagogy, Orthopsychology and Rehabilitation of Faculty of Special and Inclusive Education,

National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID 0000-0002-7307-7768

dr_shevtsov@ukr.net

Olena V. Lastochkina

PhD of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at Logopedia Department,

A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, Sumy, Ukraine.

ORCID ID 0000-0003-3251-4746

lllastochkina@gmail.com

Nataliia V. Nykonenko

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Pedagogy and Special Education Department,

National National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv

ORCID ID 0000-0002-0277-9113

nataliianykonenko@gmail.com

Abstract. The article outlines a comparative analysis of the peculiarities of pre-service special education teachers' preparation in Ukraine and abroad in the conditions of distance learning, extremely relevant due to the coronavirus pandemic. To clarify the objective difficulties associated with the use of distance learning technologies for training special education teachers in higher education institutions an online survey of the students and their university teachers was conducted with the use of the questionnaire specially drawn up by the authors (webanketa.com). 135 teachers and 435 students participated in the survey. The study has proved the impossibility of professional practical skills and competences to be formed effectively for pre-service special education teachers with the use of the existing educational platforms in the practical direction courses. In addition, the article also casts doubt on the possibility of adequate assessment of learning outcomes and their quality. The results of the study suggest that most respondents in both categories experience various types of difficulties related to the technical shortcomings of available distance learning systems, services, video and audio communication technologies in the Internet environment; to the insufficient level of preparation to use information and communication technologies and lack of effectively organized systems for providing consulting services on the use of distance learning services; to the psychological rejection of the situation when studying is organized via online contacts only by the educational process participants. According to the results of the study the Ukrainian education system appeared not to be prepared to the situational challenge of distance learning immediate implementation at all levels. In particular, the technical characteristics of the domestic distance learning systems, Internet services, organizational and operational support for online education were not sufficient for the emergency of its implementation.

Keywords: distance learning; online education; special education teachers training; terms usage trends; special education teachers' preparation in the USA; educational process monitoring; distance learning systems; services and means of Internet communication.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] V. Bykov et al., *The Theoretical and Methodological Foundations of Information Education and Practical Realization of Information and Communication Technologies in Ukrainian Education*. V. Bykov, S. Lytvynova, V. Luhovyi, Ed. Kyiv, Ukraine: Comprint, 2019. (in Ukrainian).
- [2] V. Kukharenko et al., *The Theory and Practice of Blended Education*. V. Kuharenko, S. Berezenska, K. Buhaychuk, Ed. Kharkiv, Ukraine: Miskdruk, Kharkiv Politechnical Institute Print, 2016. (in Ukrainian).

- [3] V. Bykov. *The Models of Open Education Organizational System*. Kyiv, Ukraine: Atika, 2008. (in Ukrainian).
- [4] H. Kozlakova. *The Information Software for Distance Education: Domestic and Foreign Experience*. Kyiv, Ukraine: Prosvita, 2002. (in Ukrainian).
- [5] S. Sysoyeva, and K. Osadcha, "The Condition, Technologies and Perspectives of Distance Learning in Higher Education of Ukraine", *Information Technologies and Methods of Education*, vol. 70, no. 2. pp. 271-284, 2019. (in Ukrainian).
- [6] A. Shevtsov, "The Strategic Aspects of Domestic Distance Learning System Creation", *New Collegium*, no. 3/4, pp. 8-14, 2003. (in Ukrainian).
- [7] K. Osadcha, V. Osadchyi, and V. Kruglyk, "The role of information and communication technologies in epidemics: an attempt at analysis", *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*, vol. 8, Issue 1, pp. 62-82, 2020. doi: 10.32919/uesit.2020.01.06. [Online]. Available: <https://uesit.org.ua/index.php/itse/article/view/276>. Accessed on: March 31, 2020. (in Ukrainian).
- [8] V. Loboda, "The Development of Educational Techniques for Distance Learning Organization with High School Students with Hearing Disabilities in Internet community "E-School", *Naukovyi chasopys National Drahomanov Pedagogical University. Special Education and Psychology*, vol. 9, pp. 4-9, 2008. (in Ukrainian).
- [9] A. Shevtsov, and L. Didkovska, "Modelling of Awareness of Adolescents with Cerebral Palsy to Use Information and Communication Technologies", *Naukovyi chasopys National Drahomanov Pedagogical University. Special Education and Psychology*, vol. 16, pp. 233-239, 2010. (in Ukrainian).
- [10] O. Kachurovska, "The Correction of Speech Development with Elementary Students with Severe Speech Disabilities via Computer Technologies", PhD thesis, Institute of Special Education, Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2006. (in Ukrainian).
- [11] A. Heta et al., *The Modern Means of Information Techniques for Inclusive Education Support*, Yu.H.Nosenko, Ed. Poltava, Ukraine: PUET, 2018. (in Ukrainian).
- [12] V. Kut, "The Information Technology of Distance Learning Systems for Individuals with Special Needs", PhD thesis, Ternopil, Ukraine, 2013, 20 p. [Online]. Available: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/2036/2/Thesis-Kyt_V_I-information_technology_for_distance_learning_2013.pdf. Accessed on: May 15, 2020. (in Ukrainian).
- [13] J. McDonnell, J.M. Jameson, T. Riesen, S. Polychronis, M.A. Crockett, and B.E. Brown, "A comparison of on-campus and distance teacher education programs in severe disabilities", *Teacher Education and Special Education*, no. 34, pp. 106-118, 2011. doi:10.1177/0888406410380424. (in English).
- [14] P.M. Ajuwon, and C.J. Craig, "Distance education in the preparation of teachers of the visually impaired and orientation and mobility specialists: Profile of a new training paradigm", *Re:View*, no. 39, pp. 3-14, 2007. doi: 10.3200/REVU.39.1.3-14. (in English).
- [15] B.L. Ludlow, J.D. Foshay, S.A. Brannan, M.C. Duff, and K.E. Dennison, "Updating knowledge and skills of practitioners in rural areas: A web-based model", *Rural Special Education Quarterly*, no. 21(2), pp. 33-43, 2002. (in English).
- [16] A. Pina, "Online Diploma Mills: Implications for Legitimate Distance Education", *Distance Education*, no. 31(1). 2010. doi: 10.1080/01587911003725063. [Online]. Available: https://www.researchgate.net/publication/234654742_Online_Diploma_Mills_Implications_for_Legitimate_Distance_Education. Accessed on: May 15, 2020. (in English).
- [17] J. Baggaley, "Online learning: A New Testament", *Distance Education*, no. 35(1), 2014. doi: 10.1080/01587919.2014.889589.
- [18] N. Milman, "Distance Education", 2015. doi: 10.1016/B978-0-08-097086-8.92001-4. [Online]. Available: https://www.researchgate.net/publication/304190906_Distance_Education. Accessed on: May 15, 2020. (in English).
- [19] B. Gokbulut, "Distance Education Students' Opinion on Distance Education", *Enriching Teaching and Learning Environments with Contemporary Technologies*. 2020. doi: 10.4018/978-1-7998-3383-3.ch008. (in English).
- [20] M. CF. Pontes, and N. Pontes, "Undergraduate Students' Preference for Distance Education by Field of Study", 2013. [Online]. Available: https://www.researchgate.net/publication/267865633_Undergraduate_Students'_Preference_for_Distance_Education_by_Field_of_Study. Accessed on: May 15, 2020. (in English).
- [21] J. S. Grover, and A. Troja, "Satisfaction and success in online learning as a function of the needs for affiliation, autonomy, and mastery", *Distance Education*, no. 35(1), 2014. doi: 10.1080/01587919.2014.891427. (in English).
- [22] J. T. E. Richardson, "The attainment and experiences of disabled students in distance education", *Distance Education*, no. 30(1), 2009. doi: 10.1080/01587910902845931. (in English).

- [23] A. Catalano, “Improving Distance Education for Students with Special Needs: A Qualitative Study of Students’ Experience with an Online Library Research Course”, *Journal of Library & Information Services in Distance Learning*, no. 8(1-2), pp. 17-31, 20014. (in English).
- [24] M. Karal, “Online Community Based Instruction (CBI) Training for Pre-Service Special Education Teachers in Turkey ProQuest LLC”, Ph.D. Dissertation, The Pennsylvania State University, USA, 2018. [Online]. Available: <https://eric.ed.gov/?id=ED597367>. Accessed on: May15, 2020. (in English).
- [25] U.S. Department of Education. National Center for Education Statistics. College navigator. [Online]. Available: <https://nces.ed.gov/collegenavigator/?q=university&s>. Accessed on: May15, 2020. (in English).
- [26] Ministry of Education and Science in Ukraine. Letter №1/9-249 (2020, May 14). Recommendations on Current and Final Assessment and Attestation of Postsecondary and Higher Education Students via Distance Learning Techniques Usage. [Online]. Available: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-potochnogo-semestrovogo-kontrolyu-ta-atestaciyi-zdobuvachiv-osviti-iz-zastosuvannyam-distancijnih-tehnologij>. Accessed on: May 15, 2020. (in Ukrainian).
- [27] Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute Launches a New Platform for Distance Learning “Sikorskyi”. [Online]. Available: <https://kpi.ua/distance-sikorsky>. Accessed on: May 15, 2020. (in Ukrainian).

